

همایش ملی مطالعات و پژوهش های علمی علوم انسانی

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار با حمایت معنوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه
مسئول برگزاری همایش: بنیاد علمی حقوقی قانون یار شماره مجوز: ۷۸۸۶۴-۴۸۵۳
سال برگزاری همایش: ۱۳۹۷ شماره مقاله: ۸۹۵/۸۲۲ رده بندی کنگره: د ۵۰۳/۲

مسئولیت متصدی حمل و نقل زمینی

دکتر بهنام اسدی

استاد دانشگاه

چکیده

در این مقاله مسئولیت متصدی حمل و نقل زمینی مورد بحث قرار گرفته است که طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت: «اگر مال التجاره تلف یا گم شود متصدی حمل و نقل مسئول قیمت آن خواهد بود، مگر اینکه ثابت نماید تلف یا گم شدن مربوط به جنس خود مال التجاره یا مستند به تقصیر ارسال کننده یا مرسل الیه و یا ناشی از تعلیماتی که یکی از آنها داده اند یا مربوط به حوادثی بوده که هیچ متصدی مواظبی نیز نمی توانست از آن جلوگیری نماید. قرارداد طرفین می تواند برای میزان خسارات مبلغی کمتر یا زیادتر از قیمت کامل مال التجاره معین نماید.» بنابراین وظیفه اصلی متصدیان حمل و نقل زمینی، انتقال صحیح کالا و مسافر از مبدأ تا مقصد در مدت حمل است و متصدی حمل و نقل مسئول خسارات وارده بر اشیاء و اشخاص در این مدت است مگر اینکه بتواند دلایل معافیت از مسئولیت را، طبق قانون حاکم، به اثبات برساند و از مسئولیت مبرا شود. لذا متصدی حمل و نقل که تصدی حمل را بر عهده دارد در صورتی مسئول خواهد بود که خسارتی بین دو زمان تسلیم و تحویل کالا به وسیله متصدی حمل و نقل به مرسل الیه به وجود می آید.

واژگان کلیدی: متصدی حمل و نقل، مسئولیت متصدی حمل و نقل زمینی،

خسارت وارده بر اشیاء و اشخاص

بخش اول: کلیات

چون حمل و نقل (تصدی به آن) از اعمال تجاری است لذا متصدیان حمل و نقل و رانندگان در قبال نرساندن کالا به مقصد شرکتها و رانندگان متضامناً مسئول هستند. یعنی طبق اصل تعاقب ایادی که: الف- اگر صاحب کالا با راننده قراردادی شخصاً منعقد نماید طبیعی است که در صورت نرساندن کالا به مقصد راننده مسئول است. ب- اما در صورتیکه صاحب کالا با شرکت قرارداد منعقد نماید و راننده کالا را به مقصد نرساند صاحب کالا بر اساس قرارداد منعقد به متصدی حمل و نقل مراجعه می نماید و مشارالیه نیز بر اساس اصل تعاقب ایادی حق رجوع به راننده را دارد. (مهدی یاراحمدی خراسانی، قوانین و مقررات حمل و نقل جاده ای) پدیده حمل و نقل به زمان های باستانی بر می گردد و عبارت از مبادله کالا با کالائی دیگر بوده که ضرورتاً نیازمند حمل و نقل و جابجائی اجناس می باشد و ابتدائی ترین شیوه حمل و نقل زمینی باربری بوسیله انسان بوده است. (ناصر جبرائیل اوغلی، مسئولیت مدنی متصدیان حمل و نقل زمینی) مقرراتی که حاکم بر تصدی حمل و نقل است هم در قانون مدنی و هم در قانون تجارت ایران ذکر شده است. طبق بند ۲ ماده ۲ قانون تجارت تصدی حمل و نقل یک عمل تجاری محسوب می شود و اعمال تجاری تابع قانون تجارت است، مگر آنکه قانون تجارت نسبت به بعضی از جنبه های آن ساکت باشد که در این صورت است که طبق قانون مدنی باید عمل کرد. یعنی هر جا تعارضی بین قانون تجارت و قانون مدنی در مورد تصدی حمل و نقل بود، قانون تجارت بر قانون مدنی حاکم است اما در صورت سکوت قانون تجارت در مورد تصدی حمل و نقل طبق قانون مدنی باید عمل کرد. (ربیع اسکینی، حقوق تجارت) تصدی به حمل و نقل یکی از ارکان مهم تجارت محسوب می شود و باعث رونق تجارت است و طبق قانون تجارت کلیه مؤسساتی که کارشان حمل و نقل مال التجاره و اشخاص (مسافر) باشد مشمول حقوق تجارت است و اگر کسی برای خود مبادرت به عملیات حمل و نقل نماید تاجر محسوب نمی شود چراکه این شخص برای رفع نیاز خود مبادرت به

اینکار کرده است. اما این مؤسساتی که کارشان حمل و نقل کالا است در مقابل گرفتن کرایه، مشمول حقوق تجارت می شوند. (حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت) در این مورد اشاره به مسئولیت متصدی حمل و نقل می کنیم که در ماده ۳۸۶ قانون تجارت متصدی حمل و نقل مسئول جبران خسارت وارده است مگر اینکه ثابت بشود تلف یا گم شدن مربوط به جنس خود مال التجاره بوده یا مستند به تقصیر کسی که مال التجاره را ارسال کرده بوده و در صورتی که او نمی توانسته از تلف یا گم شدن مال التجاره جلوگیری کند. اما در قانون مدنی مسئولیت متصدی حمل و نقل در صورت تعدی و تفریط او در تلف یا ضایع شدن اشیایی است که در مورد حمل بر او داده شده است. بنابراین باید طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت را بر مسئولیت متصدی حمل و نقل قانون حاکم بدانیم. چرا که در این مورد قانون مدنی تصدی به حمل و نقل را از انواع اجاره اشخاص مورد استناد قرار داده است. در حالی قانون تجارت آن را تابع عقد وکالت قرار داده است چون در ماده ۳۷۸ قانون تجارت به آن اشاره شده است و در این ماده آمده است: «قرارداد حمل و نقل تابع مقررات وکالت خواهد بود مگر در مواردی که ذیلا استثناء شده باشد. (ریعا اسکینی، حقوق تجارت) هر چند که مسئولیت متصدی چیزی بیش از امین و وکیل می باشد و تعهد متصدی تعهدی است ضمنی برای حفظ کالا. (سید حسین سادات حسینی، بررسی مبنای مسئولیت متصدی حمل و نقل جاده ای کالا در کنوانسیون قرارداد حمل و نقل بین المللی کالا از طریق جاده و مقایسه آن با حقوق ایران و انگلیس)

بند اول: بررسی سوالات مطروحه

۱- متصدی حمل و نقل به چه کسی می گویند؟ آیا هر کس که اقدام به حمل و نقل کالا

نماید، متصدی حمل و نقل تلقی می شود؟

۲- مقررات مربوط به حمل و نقل زمینی چگونه است؟

۳-وظائف و مسئولیت‌های متصدی حمل و نقل زمینی چیست؟

۴-آیا متصدی حمل و نقل از مسئولیت معاف می‌شود؟

بخش دوم: جایگاه حقوقی متصدی حمل و نقل

حمل نقل یعنی انتقال اشخاص و کالاها از نقطه‌ای به نقطه دیگر. و تصدی به حمل و نقل عملی تجاری است. (ناصر جبرائیل اوغلی، مسئولیت مدنی متصدیان حمل و نقل زمینی) (متصدی حمل و نقل طبق ماده ۳۷۷ قانون تجارت: «متصدی حمل و نقل کسی است که در مقابل اجرت، حمل اشیا را به عهده می‌گیرد»). (ریعاسکینی، حقوق تجارت) یعنی متصدی حمل و نقل شخصی است که در مقابل اجرت، حمل مسافر و کالا را از محلی به محل دیگر، با طریقه حمل معینی، برعهده می‌گیرد. (حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت) اما اشخاصی که در روند حمل و نقل درگیر هستند عبارتند از:

۱-ارسال کنندگان: ارسال کننده شخصی است که با متصدی حمل قرارداد حمل را منعقد میکند.

۲-متصدیان حمل و نقل: متصدی حمل و نقل همانطور که گفته شد کسی است که در مقابل اجرت، حمل اشیا را به عهده می‌گیرد و طبق بند ۲ ماده ۲ قانون تجارت، تصدی به حمل و نقل از راه خشکی یا آب یا هوا به هر نحوی که باشد در زمره اعمال تجاری است. منظور از متصدیان حمل و نقل یعنی حمل و نقل کنندگان اشیا و اشخاص است که مشمول مقررات عام حاکم بر تجار و مقررات خاص ناظر بر متصدیان حمل و نقل می‌باشد.

بنابراین وظایف، تعهدات و مسئولیت‌های متصدی حمل و نقل طبق قانون حاکم بر

قرارداد حمل تعیین می‌شود و منظور این است که وظیفه اصلی متصدیان حمل و نقل زمینی

، انتقال صحیح کالا و مسافر از مبدا تا مقصد در مدت حمل است. متصدی مسئول خسارات وارده بر اشیاء و اشخاص در مدت مذکور است مگر آنکه بتواند یکی از جهات معافیت از مسئولیت را ، حسب قانون حاکم ، به اثبات برساند. (مهدی یاراحمدی خراسانی ، قوانین و مقررات حمل و نقل جاده ای) دو نوع مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی وجود دارد که در بخشهای بعدی مفصل راجع به آنها بحث خواهد شد. اما ذکر این نکته هم الزامی است که در حقوق ایران طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت: « اگر مال التجاره تلف یا گم شود متصدی حمل و نقل مسئول قیمت آن خواهد بود ، مگر اینکه ثابت نماید تلف یا گم شدن مربوط به جنس خود مال التجاره یا مستند به تقصیر ارسال کننده یا مرسل الیه و یا ناشی از تعلیماتی که یکی از آنها داده اند یا مربوط به حوادثی بوده که هیچ متصدی مواظبی نیز نمی توانست از آن جلوگیری نماید. قرارداد طرفین می تواند برای میزان خسارات مبلغی کمتر یا زیاده‌تر از قیمت کامل مال التجاره معین نماید .» (سید حسین سادات حسینی ، بررسی مبنای مسئولیت متصدی حمل و نقل جاده ای کالا در کنوانسیون قرارداد حمل و نقل بین المللی کالا از طریق جاده و مقایسه آن با حقوق ایران و انگلیس)

۳- واسطه ها: واسطه کسی است که به عنوان نماینده حمل و نقل است یعنی واسطه ها ، اشخاصی هستند که کار تجارت را آسان می کنند تا حدی که تجار به چیزی بیش از فروش کالا نیاز نداشته باشند.

اما در کل در قانون تجارت ایران نیز تعهد اصلی و اساسی به عهده متصدی حمل و نقل است که باید مال التجاره را به بهترین وجه به مرسل الیه تحویل بدهد و در صورت تخلف از وظیفه و تعهد خویش بر طبق قواعد و مقرراتی که در قانون تجارت پیش بینی شده است مسئول خواهد بود و باید خسارت وارده را جبران کند. یعنی از زمانی که کالا به متصدی

حمل و نقل داده می‌شود او متعهد می‌شود نسبت به مواظبت و نگهداری کالا و سالم و به موقع رساندن آن به مرسل الیه و پس از اینکه کالا را به مرسل الیه تحویل داد دیگر هیچ گونه تعهدی بر عهده متصدی حمل و نقل نخواهد بود. یعنی متصدی حمل و نقل که به طور مستقیم تصدی حمل را انجام می‌دهد تنها مسئول آثار و نتایجی خواهد بود که بین دو زمان تسلیم و تحویل کالا به وسیله متصدی حمل و نقل به مرسل الیه به وجود می‌آید. مهدی یاراحمدی خراسانی، قوانین و مقررات حمل و نقل جاده ای (متصدیان حمل و نقل یعنی حمل‌کنندگان، غالباً به صورت مؤسسات، بنگاه‌ها و شرکت‌های حمل و نقل به فعالیت اشتغال دارند و با انعقاد قرارداد حمل و نقل با مسافر یا ارسال‌کننده بار، وظیفه جابه‌جائی کالا یا مسافر را از طریق دریا، هوا و خشکی در داخل یک کشور یا بین کشورها به عهده می‌گیرند. این قرارداد که به شیوه حمل و نقل معینی ارتباط می‌یابد، در مورد بار معمولاً عنوان بارنامه (به معنای عام) داشته و در مورد مسافرین، بلیط مسافرت خوانده می‌شود و در آن شرایط حمل و نقل میان طرفین مقرر می‌گردد. (سید حسین سادات حسینی، بررسی مبنای مسئولیت متصدی حمل و نقل جاده ای کالا در کنوانسیون قرارداد حمل و نقل بین‌المللی کالا از طریق جاده و مقایسه آن با حقوق ایران و انگلیس)

بخش سوم: تحلیل و شناخت حمل و نقل ریلی

حمل و نقل ریلی یک نوع از حمل و نقل زمینی است که از راه خشکی صورت می‌گیرد که به دلیل مزایایی از قبیل: قابلیت اعتماد بیشتر، داشتن هزینه مناسب، آلودگی کمتر محیط زیست، مصرف سوخت کمتر و ...، اهمیت ویژه‌ای در رشد و توسعه کشورها دارد. مزایای حمل و نقل کانتینری مانند کاهش زمان توقف وسایل نقلیه، صرفه جویی در هزینه‌های بسته‌بندی، کاهش هزینه‌های تخلیه و بارگیری، کاهش صدمات وارده به کالا، کاهش زمان حمل و ... باعث شده است که امروزه کشورهای پیشرفته بیش از ۶۰ درصد

کالا‌های خود را با کانتینر حمل کنند. اما از طرف دیگر توان حمل راه آهن ایران در حمل کانتینر ۴۰ درصد پایین تر از سایر کشورهاست. (ناصر جبرائیل اوغلی ، مسئولیت مدنی متصدیان حمل و نقل زمینی)

راه آهن و شرکت‌های موضوع قانون دسترسی آزاد به شبکه حمل و نقل ریلی حسب مورد در صورت بروز سوانح ریلی مطابق قانون مسئولیت مدنی مسئول جبران خسارت و پرداخت دیه به افراد سانحه دیده می باشند. در مورد قوانین داخلی مربوط به مسئولیت مدنی و حمل و نقل در راه آهن به دلیل اینکه مقررات کمی وضع شده است لذا در قانون اساسی فقط در اصل چهارم از کلمه راه آهن یاد شده است که آن را از جمله صنایع مادر شمرده و مالکیت آن را متعلق به دولت می داند و در قانون کیفر بزه های مربوط به راه آهن در مواد ۱۶ و ۱۷ از وظایف و مسئولیت کارکنان راه آهن آمده است که:

طبق ماده ۱۶: « هر یک از کارمندان راه آهن که متصدی راندن یا وظیفه دار تشکیل یا حرکت قطار می باشند لکوموتیو ، واگن ، در زین ، یا هر گونه وسیله نقلیه را که می داند معیوب است و در صورت سیر موجب مخاطره خواهد شد راه اندازد و یا مناسبت وظیفه مانع تشکیل قطار و حرکت آن شود به حبس تادیبی از ۶ ماه تا ۳ سال محکوم می شود. همین کیفر درباره کارمندانی که از معیوب بودن وسایل نقلیه مطلع و بر حسب وظیفه مکلف به آگاه ساختن مقامات مربوطه بوده و آن مقامات را مسبوق نساخته اند ، اعمال می گردد. » و در ماده ۱۷: « رئیس قطار راننده ، ترمزبان و سوزن بانان ، که بر خلاف مقررات در موقع حرکت قطار تا رسیدن آن به مقصد یا در موقع حرکت و ورود قطار به ایستگاه محل خدمت خود را ترک یا وظیفه خود را انجام ندهند به حبس تادیبی از ۶ ماه تا دو سال محکوم می شوند ». منظور این است که اگر کالای شخصی در قطاری باشد که دچار

حادثه می‌شود و منجر به تلف شدن یا نقص آن می‌گردد و یا این که کالا در اثر تاخیر حرکت قطار به موقع به مقصد نمی‌رسد صاحبان کالا می‌توانند از باب مسئولیت مدنی مطالبه غرامت و خسارت نمایند. (مهدی یاراحمدی خراسانی، قوانین و مقررات حمل و نقل جاده ای)

بخش چهارم: مقررات حمل و نقل زمینی

در ایران قوانین مربوط به متصدیان حمل و نقل جاده ای تقریباً منطبق بر رانندگان است که:

الف) مدارک مورد نیاز رانندگان: رانندگانی که در زمینه حمل و نقل عمومی جاده ای فعالیت دارند، باید علاوه بر مدارکی از قبیل: گواهینامه رانندگی و گواهینامه بیمه اجباری شخص ثالث که برای هر راننده اعم از این که حمل و نقل عمومی و یا شخصی انجام می‌دهد، اسناد و مدارک ذیل را نیز باید همراه خود داشته باشند:

۱- دفترچه کار: دفترچه کار راننده، برگ فعالیت اوست که توسط پلیس راه در آن درج می‌گردد و تردد در جاده‌ها بدون همراه داشتن دفترچه کار ممنوع است و سازمان می‌تواند در صورت تخلف راننده در هر نوبت حداکثر به مدت ۶ ماه دفترچه وی را ضبط نماید.

۲- کارت شناسایی هوشمند: کارت شناسایی هوشمند راننده باید عکس دار باشد، که توسط سازمان راهداری به منظور تسهیل در امر حمل و نقل و شناسایی رانندگان بین شهری و کنترل رانندگان در حین تردد از مبدا تا مقصد صادر می‌گردد.

۳- کارت وابستگی: برای آنکه وسایل نقلیه مسافربری تشخیص داده شود که متعلق به کدامیک از شرکت‌های حمل و نقل مسافر می‌باشند چنین کارتی برای دارندگان وسایل نقلیه صادر می‌شود.

۴- کارت صحت و سلامت جسمی و روحی: کلیه رانندگان بخش حمل و نقل عمومی باید از طریق وزارت بهداشت و درمان نسبت به دریافت کارت صحت و سلامت جسمی و روحی خود اقدام کنند.

۵- کارت شناسایی ناوگان حمل و نقل: این کارت برای شناسایی ناوگان باری و مسافری صرفاً یک طرح آماری بوده و به منظور نگهداری اطلاعات ناوگان باری و مسافربری صادر می‌شود.

۶- دفترچه مدت کار و بازرسی سرعت: در این دفترچه نیز فترچه ای است که از طرف نیروی انتظامی برای رانندگان واجد شرایط بخش مسافربری صادر می‌شود و طبق آن مدت کار رانندگان در طول سفر و زمان تعویض آنها مشخص و تخلفات رانندگان در آن ثبت و برابر ضوابط تعیین شده بر حسب نوع تخلف به عنوان مجازات برای مدت محدود از رانندگی بر روی وسایل نقلیه مسافربری عمومی محروم می‌شوند.

بند اول: اسناد حمل و نقل

از اسناد حمل و نقل جاده ای می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

الف) اسناد حمل و نقل مسافربری

۱- در این مورد سندی که مورد توجه است صورت وضعیت مسافری می‌باشد. و منظور

از آن فرمی است که طرح آن توسط وزارت راه و ترابری (سازمان راهداری و حمل و

نقل جاده ای) تهیه شده است و توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی چاپ می شود و پس از وصول، حق تمبر آن به میزان ۱۰۰۰ ریال برای حمل مسافر جاده ای در اختیار شرکت های مسافربری قرار داده می شود تا در مسافت های بالای ۲۰ کیلومتر از آن استفاده شود.

۲-مربوط به بلیط مسافر است که هر شرکت مسافربری باید طبق مواد ۳، ۴، ۵ ضوابط حمل و نقل مسافر نسبت به چاپ بلیط که شامل: مشخصات مسافر و مبدا و مقصد سفر، ساعت و تاریخ سفر است، اقدام نموده و پس از صدور به مسافری تسلیم نماید. عدم صدور بلیط مسافری از ناحیه شرکتهای حمل و نقل مسافر تخلف محسوب می شود و قابل طرح در کمیسیون ماده ۱۲ می باشد.

۳-اما سومین مورد مربوط می شود به قرارداد وابستگی که منظور از آن این است که هر راننده یا مالک وسیله نقلیه جهت فعالیت در حمل و نقل مسافری جاده ای باید با یکی از شرکت های مسافربری مجاز و دارای پروانه فعالیت قرارداد وابستگی منعقد نموده باشد.

(ب) تجهیزات لازم جهت خودرو:

۱-جعبه کمک های اولیه: که جعبه ای است مورد نیاز برای کمک های اولیه درمانی به اشخاصی که ممکن است بر اثر تصادف مصدوم شده باشند به کار می رود.

۲-علائم ایمنی: که شامل مثلث شبرنگ و چراغ چشمک زن می باشد تا در مواقع تصادف یا خرابی و ... بتوان به وسایل نقلیه دیگر هشدار داد.

۳-کپسول آتشنشانی: از جمله تجهیزاتی که برای یک وسیله نقلیه لازم است کپسول

آتشنشانی می باشد که باید دارای نشان استاندارد باشد و ظرفیت آن کمتر از ۱۰ کیلوگرم

نباشد و مهلت اعتبار مصرف آن توسط سازمان های مسئول تائید شده باشد.

۴-دستگاه تاخوگراف: دستگاهی است که سرعت وسیله نقلیه و مدت کار راننده و مسافت طی شده در واحد زمان را ثبت و مشخص می نماید و براساس ماده ۶۰ آئین نامه راهنمایی و رانندگی و ماده ۴ آئین نامه حمل بار و مسافر ، وسایل نقلیه مسافربری عمومی حتما باید به این دستگاه مجهز باشند.

۵-زنجیر چرخ: در فصل سرما کلیه وسایل حمل و نقل جاده ای به ویژه در مسیرهایی که احتمال برف و یخبندان وجود دارد و یا وزارت راه و ترابری و پلیس راه اعلام می نمایند ، به تعداد لازم زنجیر چرخ همراه داشته باشند.

۶-لاستیک های آجدار: لاستیک های وسایل عمومی جاده ای می بایست استاندارد و متناسب با وزن کل و سیله نقلیه باشد و استفاده از لاستیک های با سایز بزرگ و کوچکتر از آن که در کارت شناسائی وسایل درج شده است ، ممنوع می باشد.همچنین استفاده از لاستیکهای توپر تحت هیچ شرایطی مجاز نمی باشد.

۷-توبوس هائی که خدمات ویژه ارایه می نمایند و یا این که در مسیرهای برون مرزی مورد استفاده قرار می گیرند علاوه بر تجهیزات فوق اشاره می بایست دارای تجهیزات ذیل نیز باشند:

الف-دارای کولر و بخاری آماده به کار متناسب با فصل بهره برداری.

ب-دارای سیستم صوتی و تصویری مناسب.

ج-مجهز به یخدان یا یخچال الکتریکی و قابلیت ارائه آب سرد و گرم.

بنابراین چنانچه راننده ای موارد مذکور را رعایت نکرده باشد و تصادف بکند ، به دلیل رعایت نکردن این مقررات می توان وی را مجازات نمود.(مهدی یاراحمدی خراسانی ،

قوانین و مقررات حمل و نقل جاده ای)

بند دوم: مقررات خارجی

از جمله مقررات خارجی:

الف) عهدنامه که سندی است که راجع به بنیادی ترین روابط بین دو یا چند کشور و طی تشریفات کاملاً رسمی منعقد می گردد.

عهد نامه تجاری سندی است که به موجب آن دو یا چند دولت شرایط ورود و خروج کالا را به کشور معین می کند و هدف آن تخفیف در تعرفه گمرکی به نفع صاحب کالای دو طرف و دولت مقابل می باشد.

ب) کنوانسیون و مقاوله نامه که معاهده ای گفته می شود که با هدف تدوین قواعد حقوقی و هم بین کشور های متعدد تنظیم و منعقد می گردد مانند کنوانسیون حمل و نقل بین المللی کالا از طریق جاده مصوب ۱۹۵۶ میلادی.

ج) موافقت نامه که به معاهده ای گفته می شود که روابط دو یا چند کشور را در زمینه های مختلف از قبیل مسائل فرهنگی و اقتصادی و بازرگانی و حمل و نقل تنظیم می نماید و نتیجتاً منشأ تعهدات متقابل می گردد. مانند موافقت نامه همکاری میان کشور های بزرگ عربی و جامعه اروپا. (ناصر جبرائیل اوغلی، مسئولیت مدنی متصدیان حمل و نقل زمینی)

بخش پنجم: وظایف و مسئولیتهای متصدی حمل و نقل جاده ای

متصدی حمل و نقل مسئول تلف شدن کلی یا جزئی کالا و خسارات وارده بر کالاهایی است که در فاصله دریافت کالا از فرستنده و تسلیم آن به گیرنده است، همینطور هر گونه تأخیر در تحویل کالا. حال اگر متصدی حمل و نقل بتواند ثابت کند که از بین رفتن یا تلف و آسیب دیدن کالا یا تأخیر در تحویل آن بر اثر غفلت خواهان، فساد ذاتی کالا یا

شرایطی بوده که نمی توانسته از آن اجتناب کند ، از مسئولیت مبرا می شود. (ناصر جبرائیل اوغلی ، مسئولیت مدنی متصدیان حمل و نقل زمینی) اما طبق ماده ۳۷۹ قانون تجارت: « ارسال کننده باید نکات ذیل را به اطلاع متصدی حمل و نقل برساند: آدرس صحیح مرسل الیه ، محل تسلیم مال ، عده عدل یا بسته و طرز عدل بندی ، وزن و محتوای عدلها ، مدتی که مال باید در آن مدت تسلیم شود ، راهی را که حمل باید از آن راه به عمل آید ، قیمت اشیایی که گرانها است ، خسارات ناشیه از عدم تعیین نکات فوق و یا از تعیین آنها به غلط متوجه ارسال کننده خواهد بود. و طبق ماده ۳۸۰ قانون تجارت: « ارسال کننده باید مواظب نماید که مال التجاره به طرز مناسبی عدل بندی شود. خسارات بحری (آواری) ناشی از عیوب عدل بندی به عهده ارسال کننده است. همانطور که گفتیم مسئولیت متصدی حمل و نقل در قانون مدنی به عنوان عقد اجاره بیان شده است و متصدی حمل و نقل به مانند امین است و تنها زمانی که او مرتکب تقصیر شود مسئول خواهد بود. اما در قانون تجارت اصل بر مسئولیت متصدی حمل و نقل است و تنها زمانی که او با یک حادثه غیرقابل پیش بینی مثل حادثه فورس ماژور روبه رو شود ، او از مسئولیت مبرا می شود. (مهدی یاراحمدی خراسانی ، قوانین و مقررات حمل و نقل جاده ای)

بند اول: مسئولیت حقوقی متصدی حمل و نقل

در حقوق ایران طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت: « اگر مال التجاره تلف یا گم شود متصدی حمل و نقل مسئول قیمت آن خواهد بود ، مگر اینکه ثابت نماید تلف یا گم شدن مربوط به جنس خود مال التجاره یا مستند به تقصیر ارسال کننده یا مرسل الیه و یا ناشی از تعلیماتی که یکی از آنها داده اند یا مربوط به حوادثی بوده که هیچ متصدی مواظبی نیز نمی توانست

از آن جلوگیری نماید. قرارداد طرفین می تواند برای میزان خسارات مبلغی کمتر یا زیاده تر از قیمت کامل مال التجاره معین نماید ». (سید حسین سادات حسینی ، بررسی مبنای

مسئولیت متصدی حمل و نقل جاده ای کالا در کنوانسیون قرارداد حمل و نقل بین المللی کالا از طریق جاده و مقایسه آن با حقوق ایران و انگلیس) مواد ۵۱۶ و ۵۱۷ قانون مدنی در خصوص قرارداد اجاره حمل و نقل می باشد که طبق ماده ۵۱۶ قانون مدن: « تعهدات متصدیان حمل و نقل اعم از این که از راه خشکی یا آب و هوا باشد ، برای حفاظت و نگهداری اشیائی که به آن ها سپرده می شود همان است که برای امانت داران مقرر است . بنابراین در صورت تفریط یا تعدی مسئول تلف یا ضایع شدن اشیائی خواهد بود که برای حمل به آن ها داده می شود و این مسئولیت از تاریخ تحویل اشیاء به آنان خواهد بود .» یعنی:

۱- مسئولیت متصدی حمل و نقل از نوع مسئولیت امانی است ، یعنی تنها در صورت تعدی و تفریط مسئول جبران خسارات وارده است.

۲- اثر امانی بودن متصدی این است که ، صاحب کالایی که به مال او خسارت وارد شده است برای جبران خسارات وارده ، او باید تعدی و تفریط متصدی را با مدارک و دلائل قانونی در محکمه اثبات کند چراکه در غیر این صورت محکمه براساس اصل عدم مسئولیت یعنی اصل براءت ، حکم صادر خواهد کرد.

در کل قانون مدنی اصل را بر عدم مسئولیت متصدی قائل شده است و صاحب کالا جهت جبران خسارات وارده ، خلاف اصل مذکور را که تقصیرات متصدی است باید اثبات نماید.

۳- موضوع قرارداد حمل و نقل ، تنها حمل اشیاء می باشد لذا در صورتیکه موضوع قرارداد غیر از حمل اشیاء باشد مشمول قانون مدنی نخواهد بود. (عباس بشیری ، مسئولیت حقوقی و کیفری متصدی حمل و نقل و مامورین وی)

اما طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت: «اگر مال التجاره تلف یا گم شود متصدی حمل و نقل مسئول قیمت آن خواهد بود، مگر اینکه ثابت نماید تلف یا گم شدن مربوط به جنس خود مال التجاره یا مستند به تقصیر ارسال کننده یا مرسل الیه و یا ناشی از تعلیماتی که یکی از آنها داده اند یا مربوط به حوادثی بوده که هیچ متصدی مواظبی نیز نمی توانست از آن جلوگیری نماید. قرارداد طرفین می تواند برای میزان خسارات مبلغی کمتر یا زیاده از قیمت کامل مال التجاره معین نماید.»

یعنی طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت بر خلاف قانون مدنی مسئولیت متصدی را ضمانتی می داند چراکه اگر مال التجاره یا محموله تلف یا گم شود متصدی حمل و نقل مسئول قیمت آن است مگر اینکه ثابت نماید تلف یا گم شدن خارج از اراده وی بوده و ناشی از عوامل قهری و یا ناشی از تقصیر خود صاحب کالا بوده که در این صورت مسئول نخواهد بود و از مسئولیت مبرا است. بنابراین طبق قانون تجارت در خسارات وارده به کالا یا مال التجاره اصل بر مسئولیت متصدی است و او باید برای رهایی از این مسئولیت، عدم تقصیر خود را در خسارات وارده به محموله اثبات کند، در غیر این صورت برابر اصل مذکور حکم به محکومیت متصدی داده خواهد شد. پس این نوع مسئولیت، یک نوع مسئولیت ضمانتی نسبی است.

بنابراین اگر محموله در اثر تقصیرات مأمورین یا همان رانندگان متصدی از بین برود، این متصدی است که در قبال صاحب کالا مسئول جبران خسارات وارده است هر چند که متصدی بعداً میتواند جهت جبران خسارات وارده به مأمورین خود مراجعه نماید. (همان، مسئولیت حقوقی و کیفری متصدی حمل و نقل و مأمورین وی)

الف) مسئولیت بدون تقصیر (نظریه ایجاد خطر)

اگر این نظریه را به عنوان مبنای مسئولیت متصدی حمل و نقل بدانیم و با این فرض که متصدی حمل و نقل تمام جوانب احتیاط را برای حفظ کالا داشته است اما مال التجاره به

زور از ید او خارج شود یا مورد سرقت قرار بگیرد یا تلف شود یا در آتش سوزی از بین برود، متصدی حمل و نقل باید در این مورد خسارت وارده را جبران کند. طبق این نظریه (نظریه ایجاد خطر) که مبتنی بر این است که متصدی باید برای دریافت اجرت باید ایجاد خطر برای دیگران کند، برخلاف حقوق تجارت ایران است و برخلاف ماده ۳۸۶ قانون تجارت بیان شده است. (سید حسین سادات حسینی، بررسی مبنای مسئولیت متصدی حمل و نقل جاده ای کالا در کنوانسیون قرارداد حمل و نقل بین المللی کالا از طریق جاده و مقایسه آن با حقوق ایران و انگلیس)

ب) مسئولیت مبنی بر تقصیر (نظریه تقصیر)

طبق این نظریه اگر متصدی حمل و نقل مسئول جبران خسارت وارده باشد، زیان دیده باید تقصیر متصدی را اثبات کند. این نظریه مطابق با آنچه در مورد مسئولیت متصدی حمل و نقل در قانون مدنی گفته شده است، می باشد. چون در قانون مدنی متصدی حمل و نقل به عنوان امین شناخته می شود پس در صورت تقصیر، باید تقصیر وی ثابت شود تا مسئول شناخته شود. این نظریه هم منطبق با ماده ۳۸۶ قانون تجارت نیست.

ج) مسئولیت مبتنی بر تقصیر قراردادی

طبق ماده ۲۲۷ قانون مدنی: «متخلف از انجام تعهد وقتی محکوم به تأدیه خسارت می شود که نتواند ثابت نماید که عدم انجام، به واسطه علت خارجی بوده است که نمی توان مربوط به او نمود» و همچنین طبق ماده ۲۲۹ قانون مدنی: «اگر متعهد به واسطه حادثه ای که دفع آن خارج از حیطه اقتدار اوست، نتواند از عهده تعهد خود برآید، محکوم به تأدیه خسارت نخواهد بود». بنابراین طبق قانون مدنی کسی که به تعهد خود وفا نکند و به مفاد قرارداد عمل نکند را مقصر و مسئول خسارت وارده می داند. همینطور در قرارداد حمل و

نقل و قراردادهای تجاری تعهد متصدی حمل و نقل را تعهد به نتیجه می‌دانند که منظور از این تعهد که یک تعهد ضمنی است در قرارداد و به معنی سالم رساندن کالا به مقصد است و ناظر به نتیجه کار است که عدم انجام آن از طرف متصدی حمل و نقل تقصیر وی را سبب می‌شود مگر اینکه او بتواند ثابت کند که سبب خسارت ناشی از یک حادثه خارجی ، غیر قابل پیش بینی و غیر قابل اجتناب بوده است و او نمی‌توانسته از واردن آمدن خسارت به کالا جلوگیری کند. این نظریه که هم مبتنی بر قواعد ماده ۲۲۷ قانون مدنی و هم مبتنی بر قواعد ماده ۳۸۶ و ۳۸۷ قانون تجارت است ، در حقوق ایران پذیرفته شده است. (همان ، بررسی مبنای مسئولیت متصدی حمل و نقل جاده ای کالا در کنوانسیون قرارداد حمل و نقل بین المللی کالا از طریق جاده و مقایسه آن با حقوق ایران و انگلیس)

بخش ششم: مسئولیت کیفری متصدی حمل و نقل

قانون مجازات عاملین متخلف در امر حمل و نقل کالا مصوب ۲۳ فروردین ۱۳۶۷ مسئولیت کیفری متصدی و کسانی که در حمل و نقل کالا مرتکب جرم می‌شوند را به یک عنوان کیفری خاص مطرح و مجازات جدایی از قانون تعزیرات برای آن پیش بینی کرده است. که طبق ماده ۱ این قانون: « اگر متصدی و یا کسانی که مسئولیت حمل کالا را به عهده دارند کالا را به مقصد نرسانند مرتکب یک جرم خاص شده و مجازات آن ۲ تا ۵ سال حبس و نیز به جبران خسارات وارده محکوم میشوند ». طبق این قانون صاحب کالا برای مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم متصدی حمل و نقل احتیاج به تقدیم دادخواست ندارد یعنی فقط با در خواست و اعلام نمودن سبب و میزان خسارت ، قاضی موظف به صدور حکم است مانند: جرائم کلاهبرداری و اختلاس. (عباس بشیری ، مسئولیت حقوقی

و کیفری متصدی حمل و نقل و مامورین وی) طبق ماده ۲۲۷ قانون مدنی: « متخلف از انجام تعهد وقتی محکوم به تأدیه خسارت می‌شود که نتواند ثابت نماید که عدم انجام ، به

واسطه علت خارجی بوده است که نمی‌توان مربوط به او نمود». و همچنین طبق ماده ۲۲۹ قانون مدنی: «اگر متعهد به واسطه حادثه‌ای که دفع آن خارج از حیطه اقتدار اوست، نتواند از عهده تعهد خود برآید، محکوم به تأدیه خسارت نخواهد بود». یعنی اگر نقض تعهد، به دلیل علت خارجی بوده است یعنی حادثه‌ای که دفع آن خارج از حیطه اقتدار متعهد بوده است می‌تواند دلیلی بر عدم مسئولیت او باشد. متصدی حمل مسئول خساراتی است که توسط کارگران و نمایندگان او وارد می‌شود. و طبق ماده ۳۸۸ قانون تجارت: «متصدی حمل و نقل مسئول حوادث و تقصیراتی است که در مدت حمل و نقل واقع شده، اعم از اینکه خود مباشرت به حمل و نقل کرده و یا حمل و نقل کننده دیگری را مأمور کرده باشد. بدیهی است که در صورت اخیر حق رجوع او به متصدی حمل و نقلی که از جانب او مأمور شده محفوظ است». یعنی مسئولیت شخصی متصدی حمل و نقل، ناشی از تقصیر اوست، همچنین مسئولیت متصدی حمل و نقل که ناشی از فعل خدومه است مربوط به تقصیر خدومه یا کارگر است نه مربوط به مسئولیت متصدی در انتخاب کارگر یا خدومه‌اش. در مورد مسئولیت متصدی حمل می‌توان گفت که متصدی حمل و نقل اگر شخص دیگری را به جای خود مأمور اجرای قرارداد کرده، پس باید در مقابل متعهد پاسخگوی تقصیرهای ارتكابی وی نیز باشد. اما اگر آن شخص، قرارداد را انجام نداده باشد چه به طور کلی یا جزئی، نوعی تقصیر است و متصدی حمل زمانی از مسئولیت معاف می‌شود که طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت ثابت کند علت خسارت قابل انتساب به او و خدومه او نبوده است یا خسارت ناشی از حادثه‌ای بوده که در وقوع آن تقصیری متوجه او نبوده است. (محمد عیسی تفرشی - محمد رضا کامیار، مبنای مسئولیت مدنی متصدی حمل و نقل در کنوانسیون حمل و نقل ترکیبی بین‌المللی کالا و مقایسه آن با حقوق ایران)

نتیجه گیری

طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت: «اگر مال التجاره تلف یا گم شود متصدی حمل و نقل مسئول قیمت آن خواهد بود، مگر اینکه ثابت نماید تلف یا گم شدن مربوط به جنس خود مال التجاره یا مستند به تقصیر ارسال کننده یا مرسل الیه و یا ناشی از تعلیماتی که یکی از آنها داده اند یا مربوط به حوادثی بوده که هیچ متصدی مواظبی نیز نمی توانست از آن جلوگیری نماید. قرارداد طرفین می تواند برای میزان خسارات مبلغی کمتر یا زیاده از قیمت کامل مال التجاره معین نماید» و همانطور که گفتیم تعهد متصدی حمل و نقل به سالم رساندن کالا تعهد به نتیجه است. لذا مسئولیت متصدی حمل و نقل از نوع مسئولیت قراردادی است و چون نقص قرارداد، تقصیر محسوب می شود، بنابراین مسئولیت متصدی حمل و نقل ثابت است. بنابراین طبق حقوق ایران، تعهد متصدی حمل و نقل تعهد به نتیجه است، یعنی اصل بر تقصیر متصدی حمل و نقل است و اثبات بی تقصیری او برای عدم مسئولیتش کافی نیست، چراکه زمانی می توان او را از مسئولیت معاف بدانیم که ثابت کند علتی خارجی و غیر قابل پیش بینی، عامل ضرر بوده و غیر قابل انتساب به او بوده است تا بتوان او را از مسئولیت مبرا دانست. متصدی حمل و نقل زمانی از مسئولیت ناشی از فعل خدمه و کارگران خود معاف است که ثابت کند علتی خارجی و غیر قابل انتساب به او یا کارگران و نمایندگانش موجب بروز خسارت شده است.

منابع و مآخذ

الف) کتب

- ۱- دکتر اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ نهم، ۱۳۸۵.
- ۲- دکتر ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت، جلد سوم، چاپ سیزدهم، انتشارات دادگستر، ۱۳۸۸.

ب) مجلات

- ۱- ناصر جبرائیل اوغلی، مسئولیت مدنی متصدیان حمل و نقل زمینی.
- ۲- دکتر سید حسین سادات حسینی، بررسی مبنای مسئولیت متصدی حمل و نقل جاده ای کالا در کنوانسیون قرارداد حمل و نقل بین المللی کالا از طریق جاده و مقایسه آن با حقوق ایران و انگلیس.
- ۳- عباس بشیری، مسئولیت حقوقی و کیفری متصدی حمل و نقل و مامورین وی.
- ۴- محمد عیسی تفرشی - محمد رضا کامیار، مبنای مسئولیت مدنی متصدی حمل و نقل در کنوانسیون حمل و نقل ترکیبی بین المللی کالا و مقایسه آن با حقوق ایران.
- ۵- مهدی یاراحمدی خراسانی، قوانین و مقررات حمل و نقل جاده ای.